

Юлія Олександрівна Асєєва,
аспірант кафедри психології та педагогіки,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
вул. Успенська, 1, м. Одеса, Україна

ПРОФЕСІОГЕНЕЗ ПРОФЕСІЙНИХ УСТАНОВОК ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано науково-теоретичне надбання щодо стадіальності професіогенезу особистості та викладена особистісна концепція формування професійних установок особистості на кожній із стадій професіогенезу.

Ключові слова: професійні установки, професіогенез, стадії професіогенезу особистості, професійні образи, професійні уявлення.

Постановка проблеми. Вивчення стадіальності професіогенезу професійних установок особистості з урахуванням онтологічних особливостей та новоутворень є необхідним здобутком не тільки для загальної психології, професійної психології, психології управління, а і для розвитку та покращення педагогічного процесу, професійної підготовки кадрів для різноманітних галузей трудової діяльності. Оскільки на професіогенез особистості впливає безліч об'єктивних факторів (економічних, історичних, культурологічних тощо), необхідне постійне оновлення науково-теоретичного надбання для формування всебічно обґрунтованих пропозицій щодо покращення ефективності впливу на професійне становлення особистості. Тому першим етапом нашого дослідження є вивчення понять «професійна установка особистості», «професіогенез» та аналіз і відокремлення стадій професіогенезу особистості з урахуванням сформованості професійних установок на кожній із них.

Аналіз останніх досліджень Інтерес до вивчення соціальних, життєдіяльнісних та професійних установок особистості останнім часом виріс. За останні роки вивченням цієї проблеми займалися: у віковій психології – А. О. Реан (2000 – 2007 рр.), В. М. Переверзева (2011 р.), Т. М. Лаврінович (2002 р.) тощо; в педагогічній психології – А. А. Алімов (2005 р.), Г. О. Матіна (1999 р.), О. Ю. Шевченко (2004 р.), М. Г. Бобкова (2005 р.), Н. Ю. Єрьоміна (2008 р.); у психології розвитку, акмеології – М. О. Хомутова (1988 р.), Т. М. Лаврінович (2006 р.); в загальній педагогіці І. М. Міргалімов (200 р.), А. О. Лазарєв (2004 р.) та інші.

Проблему професіогенезу досліджували у своїх працях наступні вчені: В. А. Бодров [1], Є. П. Єрмолаєва [2], Л. М. Мітіна [6], Є. І. Рогов [7], Т. М. Траверсе [8], О. М. Цільмак [9–13], Г. Х. Яворська [15] тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Зростання інтересу до вивчення професіогенезу й професійних установок особистості наразі не призвело до розгляду їх формування з урахуванням онтологічного розвитку особистості та новоутворень кожного із стадій професіогенезу. Науковцями окремо розглядаються

різноманітні види професійних установок, історія та процес формування установок, відокремлюються стадії чи етапи професіогенезу або становлення професійних інтересів, уявлень особистості, однак питання становлення професійних установок у професіогенезі особистості залишається невисвітленим.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під професійними установками науковцями розуміється: а) *прагнення* (А. К. Марков), *готовність* (К. М. Левітан), *активний вибір завдань* (К. М. Кондаков), *усвідомлений вибір індивідом напряму професійної діяльності* (А. Я. Журкиной, С. Н. Чистяковой), *стан готовності особистості до активного вибору професійної діяльності* (Н. А. Побірченко); б) *цілісне утворення* (Е. В. Джавахішвілі), *цілісне психологічне утворення* (М. О. Курицина), *інтегральні психологічні новоутворення різного ступеня усвідомленості* (В. Є. Ключко, І. О. Зімняя), *психологічні новоутворення професійної діяльності* (К. М. Кондаков, О. М. Краснорядцева, А. К. Маркова, О. Б. Шептенко) тощо.

Тобто, одні автори розглядають професійні установки як набуте під час життя особистості психологічне утворення, яке є невід'ємною часткою професіогенезу, інші – як елемент мотиваційної сфери (бажання, прагнення тощо).

Ми вважаємо, що професійні установки є невід'ємною частиною життя особистості і активно починають діяти в певний період життя людини. Вперше ми зустрічаємось з ними і маємо можливість відокремити їх від життєдіяльнісних установок в період професійного самовизначення та професійного становлення.

Тому, на нашу думку, «*професійна установка*» – це інтегрований особистістю персоніфікований образ професії з його процесуальною та результативною складовою.

Проаналізувавши визначення професіогенезу, можливо відокремити наступні схожі складові: це – *процес* (В. А. Бодров), *поступовий, планомірний, багатомірний, безперервний процес* (Т. В. Кудрявцев, О. М. Цільмак); *який формує «соціальні якості особистості»* (В. А. Бодров, В. А. Вавілов і А. І. Галактіонов); на

основі висококваліфікованої праці і загальнолюдських цінностей (В. А. Бодров, В. А. Вавілов і А. І. Галактіонов); його результатом стає досягнення високого рівня професіоналізму (Г. В. Кудрявцев, О. М. Цільмак) чи забезпечення професійної діяльності і особистісної ідентичності, яка надає їй цілісності (Г. Х. Яворська), сприяє задоволенню потреб суспільного розвитку (В. А. Бодров, В. А. Вавілов і А. І. Галактіонов); охоплює три складові «особистість-діяльність-соціум», які в різній трактовці зустрічаються майже у всіх вищезгаданих визначеннях.

Таким чином, узагальнюючи досліджені визначення, професіогенез у широкому сенсі набуває наступного трактування – це поступовий, планомірний, багатомірний, безперервний процес досягнення високого рівня професіоналізму, який забезпечує професійну ідентичність, що сприяє цілісності особистості та задоволенню потреб суспільного розвитку у тріаді «особистість-діяльність-соціум».

Тому нам найбільше імпонують визначення надані, Т. В. Кудрявцевим [4] та О. М. Цільмак [9], які ми будемо використовувати для дослідження становлення професійних установок у професіогенезі.

Оскільки професіогенез відбувається з урахуванням внутрішніх і зовнішніх факторів, спрямований на вдосконалення професійної діяльності та сприяє процесу самореалізації особистості, отже, тісно пов'язаний з професійними установками особистості, які безпосередньо впливають на його протікання. Вбачаємо, що від характеру прояву (позитивні, нейтральні та негативні) професійних установок залежить результат реалізації професійного плану особистості, швидкість її кар'єрного росту, ступень прояву та модальність професійної деформації тощо.

Проаналізувавши теорії В. О. Бодрова [1], Є. Ф. Зеєра [3], Т. В. Кудрявцева [4], А. К. Маркової [5], Дж. Сьюпера [16], О. М. Цільмак [9–13], Е. Еріксон [14], та Г. Х. Яворської [15], ми дійшли висновку, що як би не іменувались ланки професіогенезу особистості (стадії, етапи, фази), їх поєднує те, що, в залежності від біологічного розвитку людини (досягнення певного віку), з'являються певні психологічні новоутворення, при цьому соціальне оточення вимагає від особистості певних дій, притаманних саме цьому віку (виховання в дитячому садку, навчання у школі, здобуття професійних знань тощо).

Таким чином, кожна особистість проходить кожну ланку професіогенезу, яка є динамічною і закономірною та наділяється особистістю певним ціннісним значенням, їх проходження визначає професійну успішність особистості під час професіоналізації. Зміна соціальної ситуації призводить до зміни чи до формування нових професійно-зумовлених психологічних новоутворень особистості. Отже, професіогенез особистості триває впродовж усього життя і забезпечує професійний розвиток особистості.

Підсумовуючи науково-теоретичні здобутки, ми пропонуємо відокремити наступні стадії професіогенезу професійних установок особистості:

1. Допрофесійна, яка включає наступні етапи:
 - елементарної предоптації – виникнення перших уявлень про професії (від 1 до 6 років);
 - початкової предоптації – молодші класи загальноосвітньої школи (від 6 до 9–10 років) – смислове наповнення професійних установок;
 - предоптації – середні класи загальноосвітньої школи (від 9–10 до 13–14 років) – уявлення про образи професій формуються під впливом літературних творів, перша ідентифікація з професіями;
 - оптації – випускні класи загальноосвітньої школи (від 14–15 до 16–17 років) – відокремлення професійних установок від життєдіяльнісних, професійне самовизначення особистості.
2. Спеціальної професійної підготовки (від 16–17 до 20–25 років) – професійна самоідентифікація з професійним образом професіонала та професії, формування професійних установок.
3. Адаптанта (стаж трудової діяльності від початку до 3 років стажу) – входження у професію, професійне становлення набуває своєї реалізації, відбувається корегування професійних установок.
4. Інтернала (стаж трудової діяльності від 3 до 7 років) – розвиток компетентності, закріплення професійних установок, їх характеру прояву.
5. Компітентнісного професіоналізму (стаж трудової діяльності від 8 до 15 років) – зміна або фіксація професійних установок.
6. Професійної майстерності (стаж трудової діяльності від 16 до 40 років) – активізація творчих професійних установок, наставництво.
7. Післятрудова стадія (від набуття статусу пенсіонера до смерті) – сталість або ригідність професійних установок.

Отже, на етапі дошкільного віку – *елементарної предоптації* – формування професійних установок та професійної свідомості починається ще у дитячому віці (1–3 роки), у цей час виникає потреба в рольовій грі, виникає інтерес до гри як такої, гра формує уявлення дитини про предмет, дитина ототожнює себе з роллю, обраною під час гри (ідентифікація).

Діти старшого дошкільного віку під час гри формують здебільшого правильне уявлення про професії і вже к 5–6 рокам вони можуть назвати від трьох до шести предметів, які необхідні для виконання професійних обов'язків людям певної професії – формується *предметний образ професії*, також вони можуть назвати декілька психологічних якостей особистості, які необхідні людині, щоб бути професіоналом, тобто формується *суб'єктний компонент образу професії*.

Формуються інтереси, які згодом будуть впливати на подальший професійний вибір, *закладається підґрунтя для формування професійних установок*. «Я–концепція» в цей період розвивається під впливом

дорослих та виражається лише тільки через ідентичність з ними, самооцінка і формування образу «Я–реального» ще неможлива у зв'язку з неготовністю психіки та інтелектуальних здібностей, починається лише усвідомлення «Я–соціального».

Таким чином, чим старшою стає дитина, тим більше вона цікавиться роботою батьків та інших дорослих. Значну роль у процесі формування уявлення про трудову діяльність відіграють дошкільні навчальні заклади, які знайомлять дітей з соціальними нормами і правилами поведінки, формують початкові знання про світ професій.

Наступний етап допрофесійної життєдіяльності особистості – **початкової предоптації** – припадає на навчання у початкових класах загальноосвітньої школи (1-4 класи), у віковій періодизації – від 6 до 9–10 років.

З позиції онтогенезу особистості – це етап, на якому гра вичерпує свої пізнавальні можливості, ігрова мотивація змінюється на пізнавальну. В цей період учбова діяльність займає своє пріоритетне місце в житті дитини. Вона починає виконувати свідому роботу – буде спочатку внутрішній план дій, розвиває в собі навички стійкої уваги та старанності, набуває розвитку словесно-логічне мислення, а також маленька особистість починає контролювати та регулювати свою поведінку, здобуває навички керування своїм сприйняттям, увагою, пам'яттю. Дитина набуває впевненості у собі як в здібній до праці особистості. З появою логічного мислення набуваються здібності до формування «Я–концепції» – маленька особистість вчиться оцінювати власні дії, навички; аналізує зміст та процеси своєї розумової діяльності; авторитет дорослих (батьків) поступово змінюється авторитетом однолітків.

Усі ці зміни у психологічному розвитку дитини сприяють формуванню вже смислового наповнення своїх знань, уявлень у професійній сфері. Інтерес, потреби та мотиви з ігрових змінюються на навчальні, що сприяє **вдосконаленню професійних образів та ідеалів**, ідентифікація доповнюється колом не тільки найближчого оточення, а і героями літературних творів тощо. Отже, **професійна установка набуває смислового визначення**, і образи професій доповнюються більш детально.

Поступово дитина переходить на **етап предоптації**, який охоплює підлітковий вік, в онтогенезі це період від 9–10 до 13–14 років, а в соціальному становленні особистості – це період навчання в середніх класах загальноосвітньої школи (5 – 8 клас).

Етап предоптації відрізняється від попередніх тим, що цей період (підлітковий період від 9–10 до 13–14 років) в психологічній літературі називають «другим народженням особистості», дитина відкриває себе для себе (становлення «Я–концепції», «Я–образу»). Формується самосвідомість, самооцінка, підліток замислюється над такими питаннями, як-от:

«Хто Я?», «Який Я?», «Яким мені бути?», «Навіщо Я народився?», «Яке моє призначення в цьому світі?» тощо. Відповіді на ці питання зумовлюють появу першого «життєвого плану» особистості.

Характерною відзнакою цього періоду є зміна авторитетів: з батьківського на авторитет однолітків. Спілкування переходить у ранг інтимно-особистісної сфери. Поведінка змінюється на демонстративну, знову перевіряються суспільні норми та правила поведінки і визначаються наслідки їх невиконання тощо. З'являються нові якості особистості: вміння свідомо регулювати та контролювати свою емоційну сферу; егоцентричне мовлення змінюється на логічне і переходить із зовнішнього у внутрішнє мовлення. Підлітки починають усвідомлювати почуття та настрої інших людей, навчаються співпереживати іншим і в залежності від цього будувати свою поведінку, інколи з'являється почуття неповноцінності, що сприяє розвитку комплексів у підлітка.

На вимогу фізіологічного і психологічного розвитку особистості з'являється потреба у створенні «Я–концепції», що спричиняє появу мотивів, визначає схильності та інтерес до певних видів професій, **уявлення про образи професій формується під впливом літературних творів**, розвиваються практичні навички та вміння у певних видах предметної, міжпредметної компетентності стосовно майбутньої професійної діяльності; з'являються **спроби ідентифікації** себе з цією професією та пов'язаною з нею діяльністю, **професійна установка** набуває більш чіткого змістовного окреслення.

Нарешті, старші шкільні роки – рання юність (чи вік тінейджерів – від 14–15 до 16–17 років) – **етап оптації**. Цей період є складним життєвим етапом, який визначає майбутнє особистості, перший етап втілення своїх життєвих планів, перший крок до самостійного життя – відокремлення від батьків, етап самовизначення тощо.

На етапі оптації **професійна установка відокремлюється від загально-психологічних установок особистості**, саме з цього віку можливе їх психологічне дослідження вже як сформованої одиниці психіки особистості. У цей період особистість (юнаки) усвідомлює свої потреби, здібності, мотиви, визначає коло інтересів, формує свої ціннісні орієнтири і спрямовує свою діяльність на їх реалізацію, остаточно відповідає на питання: «Хто Я?», «Ким і яким Я себе бачу і буду?» – демонструється сформованість самосвідомості, психологічна готовність к особистісному та професійному самовизначенню.

Професійні наміри, навички та вміння спрямовують шлях професійної підготовки та освіти та детермінують **професійне самовизначення**. Діяльність набуває навчально-професійного характеру. Професійна установка набуває чіткого окреслення та остаточно відокремиться від загально-

психологічних установок і може вивчатись і досліджуватись в рамках групи життєдіяльнісних установок та їх видів.

Наступним життєвим етапом є професійне навчання, **стадія спеціальної професійної підготовки** – від 16–17 до 20–25 років – в залежності від ступеня навчального закладу і закінчення школи (9–11 клас).

Оскільки вище вже було оглянуто особистісні психофізіологічні новоутворення етапу юності (від 16 до 17 років), детальніше зупинимось на наступному віковому періоді. Так у віці 20–25 років з точки зору психології та вікової психології змінюються пріоритети, переглядається система цінностей, набуваються нові соціальні ролі, причому не тільки трудові, можлива поява ролі чоловіка і дружини, батька і матері. Всі ці зміни неминуче впливають на внутрішній стан особистості, значні життєві зміни тягнуть за собою зміни та переосмислення потреб, мотивів, інтересів, цінностей та пріоритетів особистості, що в свою чергу безпосередньо впливає на життєдіяльнісні та професійні установки особистості.

Професійні установки закріплюються, набувають уточнення професійні образи, ідеали, формується науково-теоретичне підґрунтя професійної діяльності та уточнюється уявлення про професію, закладаються перші етапи формування професійних здібностей, корегуються професійні мотиви, цілі та потреби. Професійна установка набуває позитивного або негативного характеру, що може супроводжуватись виникненням розчарування, руйнуванням ідеального уявного **професійного образу та процесуальних і результативних компонентів професійних установок**. Як наслідок – зміни в поведінці (як прояв цілісної системи діяльності особистості), інколи можлива поява девіантної поведінки, що призводить до дестабілізації морально-психологічного стану, вкрай негативних варіантах – зміна спеціалізації.

Отже, **стадія спеціальної професійної підготовки характеризується** професійною самоідентифікацією з професійним образом професіонала та професії, формуванням професійних установок.

Період життєвого шляху особистості (20–25 років) переплітається із наступною стадією професіогенезу – **входженням у професію (стадія адаптанта)**, оскільки він залежить від ступеня акредитації навчального закладу та початку професійної діяльності особистості, яка може розпочатись і на останніх роках навчання ВНЗ. Тому доцільно перейти на відлік років професійного стажу особистості.

Стадія адаптанта охоплює період від початку професійної трудової діяльності до здобуття 3-х річного професійного стажу. Вона характеризується адаптацією до трудових (професійних) умов та соціального оточення (колективу), засвоєнням нових професійних ролей та норм, набуттям і вдосконален-

ням професійних якостей, схильностей та вмій. Збагачення життєвого та професійного досвіду в цей період спричиняє конкретизацію професійних та кар'єрних цінностей особистості. **Професійне становлення** набуває своєї реалізації, тобто **цикл утворення професійних установок завершує своє перше коло**, визначаються, осмислюються та усвідомлюються усі типи та види життєдіяльнісних установок особистості (останні **закріплюють свій характер прояву: позитивний, негативний чи нейтральний**), відбувається їх перше **корегування**.

Бурхливо у цей час відбувається оцінювання і розвиток особистісних можливостей та виявлення здатності до професійної діяльності на основі знань, умінь, навичок за накопичування компетентнісного підґрунтя. Особистість починає оцінювати правильність свого професійного самовизначення, професійної підготовки та підготовленості у входження до майбутньої професії, що спричиняє виникнення стану професійно-психологічної готовності до самостійного виконання службових обов'язків.

Наступна стадія професіогенезу – **інтернала** – охоплює стаж трудової діяльності від 3 до 7 років, який припадає на період зрілості особистості. Цей період життєдіяльності особистості не є її кінцевим періодом розвитку, а навпаки, спонукає особистість до зростання та подальшого розвитку, оскільки, чим більш зрілою стає особистість в соціальному, психологічному та фізіологічному розвитку, тим більше з'являється підстав для саморозвитку, самоактуалізації – **розвивається компетентність**. З огляду на вікову періодизацію, із розрахунку завершення ВНЗ у 22-23 роки, то ця стадія припадає на віковий період від 25–26 років до 30–33 років, коли «домінують потреби самоповаги і самоактуалізації».

Тому після завершення періоду адаптації молодим спеціалістам необхідне підтвердження їх професійних досягнень, наприклад, підвищення заробітної плати, переведення на вищу посаду тощо. В такому варіанті розвитку професійної самореалізації **професійні установки закріплюються і характеризуються як позитивні**, формується професійна позиція, індивідуальний стиль виконання професійних обов'язків тощо.

У разі, коли після чотирьох-п'яти років трудової діяльності, працівник не захоплюється, тобто не мотивується до нормативного виконання своїх професійних обов'язків, з'являється емоційний дискомфорт, який стимулює зміну векторності професійних установок до нейтральних чи негативних, а їх нормативну характеристику – до ненормативної чи амбівалентної.

Стадія **компетентнісного професіоналізму** (стаж трудової діяльності від 8 до 15 років) характеризується загостренням потреби в підведенні проміжних підсумків своєї життєдіяльності, у тому числі й професійної діяльності, виникає почуття застою, що активує потребу в деяких відчутних змінах.

При позитивному вирішенні таких питань *активуються професійно-розвиваючі установки*, що сприяють удосконаленню професійної діяльності, мобільності, формуванню відчуття ідентифікації себе з працівниками обраної галузі, професійна діяльність набуває висококваліфікованого рівня виконання службових обов'язків. У разі прийняття рішення про зміну професійної сфери діяльності (*негативний підсумок*) переглядається «професійний план». Професійний розвиток повертається на стадію професійного становлення, де важливу роль відіграє професійна установка, створена ще у дитинстві, але в цей період вона вже є несвідомою. Переглядаються уявлення про професію, інтереси, оцінюються існуючі знання, навички та здібності – формується нова професійна установка щодо вибору певної (іншої) професії, новий «життєвий та професійний план». Отже, основною характеристикою становлення *професійних установок в цей час є їх зміна чи фіксація*.

Стадія *професійної майстерності* (стаж трудової діяльності від 16 до 40 років) передбачає «часткову або повну реалізацію особистості в професійній діяльності: якісне творче виконання професійної діяльності, інтеграцію сформованих професійно важливих якостей особистості в індивідуальний стиль діяльності... все більшу привабливість набуває сама діяльність [3 с.16]». Цей етап є періодом професійного зльоту, реалізацією творчих можливостей, відбувається самореалізація та самоактуалізація. У разі набуття професійних установок *позитивного характеру* активізуються професійно-розвиваючі установки, які сприяють системному вдосконаленню своєї професійної діяльності, розвитку, креативності, становленню несвідомої компетентності та досягненню професійної зрілості, що дозволяє реалізувати себе як наставника.

Якщо професійні установки набувають *негативного характеру*, створюються умови для професійної деформації з ненормативними установками. Професіоналізм залишається на стадії несформованості, втрачається віра в абсолютну цінність ідеї справедливості, що спричиняє розчарування як в правових ідеалах, так і в основних моральних та етичних принципах. Професійна діяльність стає способом задоволення матеріальних потреб та корисних інтересів особистості, професійні знання та навички використовуються в особистих цілях.

При набутті професійних установок *нейтральності чи амбівалентності* професійна діяльність характеризується пасивністю, підлаштуванням під

сформовані стандарти морально-правової поведінки, прагненням догодити колегам і керівництву.

Остання, *післятрудова стадія* (від набуття статусу пенсіонера до смерті), передбачає, що за умови задовільного фізіологічного самопочуття можливими є продовження професійної діяльності в якості наставника чи реалізація своїх нездійснених під час трудової діяльності планів, активність творчо-професійних установок за фахом (наприклад, написання мемуарів, наукових чи художніх творів). За незадовільного стану здоров'я – відходження від справ, присвячення себе самоаналізу, підведенню підсумків свого життєвого шляху, післятрудова депресія тощо. Проявляється сталість *професійних установок*, а їх характер прояву може набути ригідності, косності, професійний (кар'єрний) розвиток завершується на етапі набуття статусу пенсіонера.

Висновки. Отже, розкривши поняття «професіогенезу» й проаналізувавши наукові підходи до відокремлення його стадій та дослідивши процес формування професійних установок в професіогенезі особистості, ми вважаємо, що стадіями професіогенезу професійних установок особистості є такі: 1) допрофесійна, яка включає наступні етапи: елементарної предоптації (від 1 до 6 років) – становлення перших уявлень про професію; початкової предоптації (від 6 до 12–13 років) – смислове наповнення професійних установок; предоптації (від 9–10 до 13–14 років) – уявлення про образи професій формується під впливом літературних творів, перша ідентифікація з професіями; оптації (від 14–15 до 16–17 років) – відокремлення професійних установок від життєдіяльнісних, професійне самовизначення особистості; 2) спеціальної професійної підготовки (від 16–17 до 20–25 років) – професійна самоідентифікація з професійним образом професіонала та професії, формування професійних установок; 3) адаптанта (стаж трудової діяльності від початку до 3 років стажу) – входження в професію, коригування професійних установок; 4) інтернала (стаж трудової діяльності від 3 до 7 років) – розвиток компетентності, закріплення професійних установок; 5) компетентнісного професіоналізму (стаж трудової діяльності від 8 до 15 років) – зміна або фіксація професійних установок; 6) професійної майстерності (стаж трудової діяльності від 16 до 40 років) – активізація творчо-професійних установок, наставництво; 7) післятрудова стадія (від набуття статусу пенсіонера до смерті) – сталість або ригідність професійних установок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодров В. А. Психология профессиональной деятельности : теоретические и прикладные проблемы / В. А. Бодров. – М. : Ин-т психологии РАН, 2006. – 623 с. – (Сер. : Достижения в психологии).

2. Ермолаева Е. П. Регулирующая функция образа профессиональной идентичности / Е. П. Ермолаева //

Образ в регуляции деятельности : тезисы докладов к международной конференции. – М., 1997. – С. 45–47.

3. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учеб. пособ. / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург : УГППУ, 1999. – 279 с.

4. Кудрявцев Т. В. Психолого-педагогические проблемы высшей школы [Текст] / Т. В. Кудрявцев // Вопросы психологии. – 1981. – № 2. – С. 20–30.

5. Маркова А. К. Психологія професіоналізму / А. К. Маркова. – М. : Знання, 1996. – 308 с.

6. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л. М. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – № 44. – С. 28 – 34.

7. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога : в 2 кн. : учеб. пособ. / Е. И. Рогов. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006. – Кн. 1 : Система работы психолога с детьми разного возраста. – 383 с.

8. Траверсе Т. М. Психологія праці: навч.-метод. посіб. / Т. М. Траверсе. – К. : Ін-т післядипломної освіти Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 2004. – 116 с.

9. Цільмак О. М. Визначення поняття “професіогенез” / О. М. Цільмак // Професійне становлення особистості : матеріали П'ятої всеукр. наук.-практ. конф., (Одеса, 15 лютого 2013 р.). – 2013. – С. 57–60.

10. Цільмак О. М. Внутрішні та зовнішні чинники професіогенезу / О. М. Цільмак // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 10 квітня 2009 р.). – Одеса, 2009. – С. 44–47.

REFERENCES

1. Bodrov, V. A. (2006). *Psikhologiya professionalnoy deyatel'nosti: teoreticheskie i prikladnye problemy* [Psychology of professional activities: theoretic and applied issues]. Moscow: Institut psikhologii RAN [in Russian].

2. Yermolaeva, Ye. P. (1997). Reguliruyuschaya funktsiya obraza professionalnoy identichnosti [Regulating function of professional identity image]. *Obraz v regulyatsii deyatel'nosti – Image in activity regulation*: Proceedings of International Conference. (pp. 45–47). Moscow [in Russian].

3. Zeyer, E. F. (1999). *Psikhologiya professii* [Profession Psychology]. Yekaterinburg: UGPPU [in Russian].

4. Kudryavtsev, T. V. (1981). Psikhologo-pedagogicheskie problemy vysshey shkoly [Psychological and educational problems of higher educational institutions]. *Voprosy psikhologii – Issues of Psychology*, 2, 20–30 [in Russian].

5. Markova, A. K. (1996). *Psikhologiya professionalizma* [Psychology of professional competence]. Moscow: Znaniye [in Russian].

6. Mitina, L. M. (1997). Lichnostnoe i professionalnoe razvitie cheloveka v novykh sotsialno-ekonomicheskikh usloviyakh [Personal and professional development of a person under modern social and economic conditions]. *Voprosy psikhologii – Issues of Psychology*, 44, 28 – 34 [in Russian].

7. Rogov, Ye. I. (2006). *Nastolnaya kniga prakticheskogo psikhologa* [Applied psychologist's handbook]. Kniga 1: Sistema raboty psikhologa s detmi raznogo vozrasta – Book 1: The system of psychologist's work with children of different age. Moscow: VLADOS-PRESS [in Russian].

8. Traverse, T. M. (2004). *Psikhologiya pratsi* [Psychology of work]. Kyiv: Institut pisladyplomnoi osviti Kyivs-

11. Цільмак О. М. Вплив персоніфікованого образу професії на прийняття рішення стосовно вибору професії правоохоронного профілю / О. М. Цільмак // Актуальні проблеми юридичної та екстремальної психології : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Макіївка, 22–23 квітня 2011 р.). – Макіївка, 2011. – С. 135–139.

12. Цільмак О. М. Професіогенез компетентностей працівників органів внутрішніх справ / О. М. Цільмак, С. І. Яковенко // Генеза буття особистості : II міжнар. наук.-практ. конф. : в 2 т., (Київ, 19–20 грудня 2011 р.). – К., 2011. – Том 2. – С. 368–374.

13. Цільмак О. М. Професіогенез компетентності фахівців кримінальної міліції : теорія та практика: монографія

14. Эриксон Э. Детство и общество / Э. Эриксон. – СПб.: Летний сад, 2000. – 416 с.

15. Яворська Г. Х. Професіогенез як механізм становлення та розвитку соціально-професійної зрілості майбутнього працівника міліції / Г. Х. Яворська // Наука і освіта : зб. наук. праць. – Одеса, 2005. – № 1. – С. 34–44.

16. Super D. E. American Psychologist. The psychology of careers. / D. E. Super // American Psychologist. – 1953. – Vol. 8. – P. 185–190

koho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].

9. Tsilmak, O. M. (2013). Vyznachennia poniattia “profesiohenez” [Determining the notion of ‘professional genesis’]. *Profesiiine stanovlennia osobystosti – Professional becoming of a personality*: Proceedings of the 5th All-Ukrainian research and practical conference. (pp. 57–60). Odessa [in Ukrainian].

10. Tsilmak, O. M. (2009). Vnutrishni ta zovnishni chynnyky profesiohenezu [Internal and external factors of professional genesis]. *Rol ta mistse OVS u rozbudovi demokratychnoi pravovoi derzhavy – Role and place of internal affairs bodies in the development of democratic constitutional state*: Proceedings of the International research and practical conference. (pp. 44–47). Odessa [in Ukrainian].

11. Tsilmak, O. M. (2011). Vplyv personifikovanoho obrazu profesii na pryiniattia rishennia stosovno vyboru profesii pravookhoronnoho profilu [The influence of personalized image of profession on making a decision on choosing a profession of law-enforcement specialty]. *Aktualni problemy yurydychnoi ta ekstremalnoi psikhologii – Topical problems of legal and extreme psychology*: Proceedings of the International research and practical conference. (pp. 135–139). Makiivka [in Ukrainian].

12. Tsilmak, O. M., & Yakovenko, S. I. (2011). Profesiohenez kompetentnosti pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav [Professional genesis of employees of internal affairs bodies]. *Henez buttia osobystosti – Genesis of personal existence*: Proceedings of the 2nd International research and practical conference. (Vols. 2). (pp. 368–374). Kyiv [in Ukrainian].

13. Tsil'mak, O. M. (2011). *Profesiohenez kompetentnosti fakhivtsiv kryminalnoi militsii: teoriia ta praktyka [Professional genesis of criminal police specialists' competence: theory and practice]*. Odesa [in Ukrainian].

14. Erikson, E. (2000). *Detstvo i obschestvo [Childhood and society]*. St. Petersburg: Letniy sad [in Russian].

15. Yavorska, H. Kh. (2005). Profesiohenez yak mekhanizm stanovlennia ta rozvytku sotsialno-profesiinoi zrilosti

maibutnoho pratsivnyka militsii [Professional genesis as a mechanism of formation and development of future police workers' social and professional maturity]. *Nauka i osvita – Science and Education, 1*, 34–44. Odesa [in Ukrainian].

16. Super, D. E. (1953). American Psychologist. The psychology of careers. *American Psychologist*. (Vols. 8). (pp. 185–190). [in English].

Юлія Александровна Асеева,

аспірант кафедри психології та педагогіки

Одеський державний університет внутрішніх дел,

ул. Успенська, 1, г. Одеса, Україна

ПРОФЕСИОГЕНЕЗ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ УСТАНОВОК ЛИЧНОСТИ

В статье проанализированы научно-теоретические концепции стадийности профессионализма личности, изложена авторская концепция формирования профессиональных установок личности на каждой из стадий профессионализма. Дано авторское определение профессиональных установок. Проанализировав теории отдельных ученых (Т.В. Кудрявцева, А.Н. Цильмак и др.) и определения профессиональных установок, автор делает вывод о том, что профессионализм в широком смысле слова – это постепенный, планомерный, многомерный, непрерывный процесс достижения высокого уровня профессионализма, обеспечивающий профессиональную идентичность, которая способствует целостности личности и удовлетворению потребностей общественного развития в триаде «личность-деятельность-социум». Предложено выделить следующие стадии становления профессиональных установок в профессионализме личности: 1) допрофессиональная, которая включает следующие этапы: элементарная предоптация (от 1 до 6 лет) – становление первых представлений о профессии; начальная предоптация (от 6 до 12-13 лет) – смысловое наполнение профессиональных установок; предоптация (от 9-10 до 13-14 лет), при которой представления об образах профессий формируются под влиянием литературных произведений, происходит первая идентификация с профессиями; оптация (от 14-15 до 16-17 лет) – отделение профессиональных установок от жизнедеятельностных, профессиональное самоопределение личности; 2) специальная профессиональная подготовка (от 16-17 до 20-25 лет) – профессиональная самоидентификация с профессиональным образом профессионала и профессии, формирование профессиональных установок; 3) стадия адаптанта (стаж трудовой деятельности от начала до 3 лет стажа) – вхождение в профессию, корректировки профессиональных установок; 4) стадия интернала (стаж трудовой деятельности от 3 до 7 лет) – развитие компетентности, закрепление профессиональных установок; 5) стадия компетентного профессионализма (стаж трудовой деятельности от 8 до 15 лет) предполагает изменение или фиксацию профессиональных установок; 6) стадия профессионального мастерства (стаж трудовой деятельности от 16 до 40 лет) предполагает активизацию творчески профессиональных установок, наставничество; 7) послетрудовая стадия (от получения статуса пенсионера до смерти) характеризуется постоянством или ригидностью профессиональных установок.

Ключевые слова: профессиональные установки, профессионализм, стадии профессионализма личности, профессиональные образы, профессиональные представления.

Yulia Asieieva,

Post-graduate student, Department of Psychology and Pedagogy,

Odessa State University of Internal Affairs,

1, Uspenska Str., Odesa, Ukraine

PROFESSIONAL GENESIS OF PERSONAL PROFESSIONAL ATTITUDES

The author of the article has analyzed the scientific and theoretical concepts of stadiality of personality's professional genesis; the author's concept of personal professional attitudes formation at every stage of professional genesis is represented. The author has given her original definition of professional attitudes. Having analyzed the theories of certain scientists (T. V. Kudriavtsev, A. N. Tsil'mak, etc.) and definitions of professional attitudes, the author concludes that professional genesis in its broad sense is a gradual, systematic, multi-dimensional, continuous process of achieving a high level of professionalism, which provides professional identity, which contributes to one's integrity and satisfaction of social development needs in the triad "personality – activities – society". The following stages of the development of professional attitudes in personal professional genesis are suggested: 1) pre-professional, which includes the following stages: elementary pre-option (1 to 6 years), that is formation of the first understanding of one's profession; initial pre-option (6 to 12-13 years) – subject matter of professional attitudes; pre-option (9-10 to 13-14 years) when the idea of one's image of a profession is formed under the impact of literary works, the first identification of professions; option (14-15 to 16-17 years), that is professional attitudes separation

from vital activity, professional self-determination of a personality; 2) special training (16-17 to 20-25 years), which is professional self-identification with a professional image of an expert and profession, the formation of professional attitudes; 3) adaptation (employment period from the beginning to 3 years of experience) – engagement into a profession, adjustment of professional attitudes; 4) internalization (employment period from 3 to 7 years) – development of competence, consolidation of professional attitudes; 5) competent professionalism (employment period of 8 to 15 years) – changing or fixing professional attitudes; 6) professional skills (employment period from 16 to 40 years) – activation of creative professional attitudes, mentoring; 7) afterwork stage (from obtaining the status of a retired person to death) is characterized by permanence or rigidity of professional attitudes.

Keywords: professional attitudes, professional genesis, stages of personal professional genesis, professional images, professional understanding.

Рецензент: доктор юридичних наук, професор О. М. Цільмак

Подано до редакції 10.02.2015
